

Василь ЯБЛОНСЬКИЙ,

завідувач кафедри міжнародних відносин
та міжнародного права Факультету права
та міжнародних відносин
Київського університету імені Бориса Грінченка,
доктор історичних наук, доцент,
Київ, Україна

Vasyl YABLONSKYI,

Head of the Department
of International Relations and International Law,
Faculty of Law and International Relations,
Borys Grinchenko Kyiv University,
Doctor of History, Associate Professor,
Kyiv, Ukraine

e-mail: v.yablonskyi@kubg.edu.ua

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-2998-7203>

Формування та трансформація політичного режиму Директорії УНР наприкінці 1918 — у 1919 рр.

У статті проаналізовано трансформацію політичного режиму Директорії УНР від керівного революційного повстанського органу до верховної державної інституції республіки з особливими повноваженнями. Показано вплив більшовицької ідеології на внутрішньополітичні відносини в республіці та формування органів влади. Розглянуто значні якісні зрушення в сутності цієї форми української державності. Від фактично більшовицьких соціально-економічних гасел і «трудового принципу» було пройдено шлях до ствердження ліберально-демократичних ідей: нарівні з іншими формами власності зберігалася приватна власність, проголошувалися загальне виборче право і гарантії прав людини. Окреслено співпрацю владних інституцій УНР із номінально підпорядкованими органами влади ЗОУНР. У цьому контексті звернено увагу на співпрацю та протистояння політичних партій обох частин України.

Ключові слова: Директорія Української Народної Республіки, «трудовий принцип», загальне виборче право, Акт Злуки, більшовицька агресія.

Formation and Transformation of Political Regime of the Ukrainian People’s Republic Directory at the End of 1918–1919

The transformation of the political regime of the UPR Directory from the leading revolutionary insurgent body to the supreme state institution of the republic with special powers was analyzed. The transition process from the “labor principle” — the left-populist (bolshevik) model of the formation of central and local authorities — to the democratic principle of universal suffrage is studied.

The transformation of the Ukrainian People’s Republic Directory from a collective body with extraordinary powers to an exclusive body of the highest power with authoritarian features was examined. The influence of bolshevik ideology on domestic political relations in the Ukrainian People’s Republic is shown. Relations between the Directory and political parties regarding the formation of government bodies are analysed. Significant qualitative changes in the essence of this form of Ukrainian statehood were considered. The way was passed from the de-facto bolshevik socio-economic slogans and “labor principle” to the implementation of liberal-democratic ideas: along with other forms of property private property was preserved, universal suffrage and guarantees for human rights were proclaimed.

The cooperation between government institutions of the UPR and the nominally subordinated government of the West Ukrainian People’s Republic was described. The peculiarities of the first experience (often negative) (summer-autumn of 1919) of cooperation between the governments and armies of the Dnieper and the Dniestrer Ukraine were outlined. In this context, the attention was paid to the cooperation and confrontation between political parties of both parts of Ukraine.

Taking into consideration the fact that the Directory did not reach its main goal — the strengthening and preservation of the independent Ukrainian state — it is possible to talk about the formal defeat of the Ukrainian liberation movements of 1917–1920. However, they were continued in exile (in emigration), where the traditions of the Ukrainian independent state were preserved in the form of the State Center of the Ukrainian People’s Republic until 1992.

Key words: Ukrainian People’s Republic Directory, “labor principle”, universal suffrage, Reunification Act, bolsheviks aggression.

Для переважної більшості сучасних українців війна з Росією видавалася чимось епізодичним і віддаленим багатьма століттями історичним сюжетом. Незнання, а часто і небажання вивчати свою історію поставило українське суспільство у ситуацію, коли 2014 р. частина військових відмовлялася піднімати зброю проти російських загарбників. Доба Директорії УНР є найбільш близьким періодом до сьогодні, коли велися безкомпромісні бойові дії з військами «червоних» і «білих» росіян. Українська армія, практично не маючи зовнішньої підтримки, до останньої можливості протистояла агресорам. Не в останню чергу це стало однією з причин тотального замовчування і відвертого спотворення історії третьої форми української державності часів революції 1917–1921 рр. в радянській та російській історіографії.

У радянській історичній науці період Директорії висвітлювався здебільшого з позицій боротьби більшовицької Росії з українським національним рухом. Активно нав'язувалася хибна теза про те, що після повалення влади П. Скоропадського «при підтримці англо-французьких імперіалістів була створена буржуазними націоналістами України «Директорія на чолі з Петлюрою та Винниченком» (Никонов А.Д., 1957; Супруненко М., 1951; Лихолат А., 1949, 1954; Рибалка І., 1962; Мусієнко В., 1986). Роботи часів незалежності вигідно відрізняються від своїх попередників концептуальною новизною, насиченістю фактами, їх трактуванням. Зокрема, аналізуються політичні та конституційні процеси, зовнішня політика та боротьба за збереження незалежності УНР (Верстюк В., 1997; Лозовий В., 1998; Яблонський В., 1998; 2001; Гай-Нижник П., 2020).

Заслужують на окрему увагу роботи В. Солдатенка (Солдатенко В., 1999) та Д. Яневського (Яневський Д., 2003; 2010). Їх об'єднує негативістський підхід як до періоду, так і до провідних його постатей. І якщо В. Солдатенко бере за основу своїх методологічних підходів публіцистику Володимира Винниченка з усією її суб'єктивністю, то Д. Яневський відмовляє українській державності доби Директорії у праві на існування. Уникання термінів «державна», «державність» та заміна їх на поняття «політичні системи», «проект Україна», «крах Симона Петлюри» будують досить однобоку історичну картину.

Метою статті є дослідження процесу утворення та розвитку державних і політичних інституцій Директорії УНР у 1918–1919 рр.

Директорія УНР постала в досить критичний період української революції 1917–1921 рр. За весь час свого існування вона перебувала у стані боротьби за державність з різними, в основному зовнішньополітичними, чинниками:

більшовиками, білогвардійцями, Польщею, Антантою тощо.

Варто зазначити, що сама назва «Директорія» в різний час несла різне змістове навантаження. Вона утворилася як орган повстанських сил для боротьби з режимом гетьмана Павла Скоропадського. Пізніше, після приходу до влади, Директорія стала вищим законодавчо-виконавчим органом у відновленій УНР. З подальшим розвитком подій назва цього органу поширилася на весь постгетьманський період української державності періоду революції.

Лідери опозиційного Національного Союзу розуміли, що альтернативою Гетьманатові може стати лише республіка. Однак повернення до «першої УНР» було неможливим. І тому на таємному засіданні Союзу 13 листопада 1918 р. в Києві було обрано Директорію УНР з представників опозиційних гетьманові політичних сил. Як згодом сповіщав часопис «Україна», на зібранні «головував В. Винниченко; протоколу ніхто не писав. В склад Директорії були вибрані: В. Винниченко — як Голова, Ф. Швець, А. Макаренко, П. Андрієвський — як члени, і С. Петлюра — як Головний Отаман українських республіканських військ»¹.

Проте стосовно першого її складу, обраного 13 листопада, навіть у безпосередніх учасників тих подій єдності немає. За свідченням В. Винниченка, «було обрано Директорію в такому складі: Голова Директорії: В. Винниченко. Члени: С. Петлюра й Ф. Швець. Власне Директорія, на думку того засідання, мала бути тільки з трьох чоловік. Двох же було додано тимчасово. Це були А. Макаренко й П. Андрієвський. Але потім це було забуто і Директорія виступала в складі п'ятьох чоловік» (Винниченко В., 1990). Такої ж думки дотримувався і Павло Христюк (Христюк П., 1921).

Із повідомлення уряду УНР від 6 січня 1922 р. дізнаємося, що Директорію було обрано у складі «В. Винниченка, С. Петлюри, П. Андрієвського та Ф. Швеця. Пізніше до свого складу Директорія кооптувала А. Макаренка»².

Можна стверджувати, що даний склад Директорії зумовлювався тим, що всю відповідальність за проведення повстання брали на себе фактично дві партії — УСДРП і УПСР. Тому видається логічним, що три постійні члени Директорії репрезентували ці сили. Представники від союзу залізничників (Андрій Макаренко) і від партії соціалістів-самостійників (Опанас Андрієвський) вводилися до складу Директорії для зміцнення широкої коаліції.

¹ На роковини утворення Директорії. *Україна*. 1919. 16 листопада.

² Центральний державний архів вищих органів влади України (далі — ЦДАВО України). Ф. 3696. Оп. 2. Спр. 405. Арк. 137.

Звичайно ж, саме такий склад Директорії породжує запитання: чому саме ці люди увійшли до найвищого органу УНР? Невже не було більш авторитетних і більш відомих, за винятком В. Винниченка і С. Петлюри, політичних діячів? Пояснень цьому феномену, на думку автора, існує декілька. Найперше і найголовніше полягає в тому, що значна частина тогочасних українських політиків (представники несоціалістичних партій, соціалісти-федералісти, частина есерів) виступала проти самої ідеї повстання проти гетьмана і його держави. Інша частина політиків, не втаємничених у плани повстання, або не сприймала методів Національного Союзу щодо приходу до влади, або ж не толерувала його лідерів. До того ж не усі ініціатори повстання погоджувалися увійти до Директорії. В останній момент відмовився Микита Шаповал, пославшись на стан здоров'я.

Проблематичність нормального функціонування Директорії була від самого початку зумовлена не тільки наявністю в ній маловідомих політиків, але й тим, що в її складі значилися два широко знані, доволі популярні й до того ж амбітні лідери. В. Винниченко і С. Петлюра, маючи великий вплив та авторитет серед українства (перший завдяки діяльності на чолі уряду у 1917–1918 рр., другий — зростанню власної популярності у війську та селян-повстанців), намагалися проводити самостійну політику. Українські соціал-демократи і прихильники незалежної України розходилися у виборі шляхів досягнення кінцевої мети. «Український більшовик» В. Винниченко був давнім поборником союзу з більшовицькою Росією, а С. Петлюра покладав надії на власні зусилля та порозуміння з Антантою. В. Винниченко постійно хитався між національними інтересами та соціалістичним ідеалізмом, що до певної міри пояснює його непослідовність як політика. С. Петлюра намагався втілити свої ідеали соціальної справедливості та рівності в рамках самостійної України і наполягав на практичному боці боротьби за незалежність. Навколо цих двох постатей створювалися внутрішньодиректоріанські коаліції. Зрозуміло, що існування Директорії у даному складі було можливим лише до перших серйозних випробувань.

Політичні сили, що претендували на владу в УНР, були одностайними лише на час боротьби проти гетьмана. Після успішного завершення повстання кожна партія прагнула нав'язати свої шляхи розвитку країни. Невизначеність щодо принципів нового державного устрою, місцевого самоврядування, зовнішньої політики сприяла процесу розмежування усередині політичних партій.

Найвиразніше це простежується на прикладі партії соціалістів-революціонерів: «На початку 1919 року партія не мала ні ясної сталої програми, ні єдності організаційної. Вона розкололася на

три частини: ліву, центр і правіцю» (Мазепа І., 1992. С. 17). Ці фракції посідали платформи відповідно від «радянської» (більшовицької) до парламентської, демократичної. Саме через це УПСР не мала достатнього впливу на процес формування уряду та проведення державної політики.

Більш згуртованою і впливовою була соціал-демократична партія. Проте і вона не уникла розколу: на шостому з'їзді (січень 1919 р.) чітко окреслилися дві позиції — «радянська» і демократична. Першу обстоювали «кияни»: Михайло Ткаченко, Анатолій Пісоцький, Михайло Авдієнко, другу — «катеринославці»: Ісак Мазепа, Панас Феденко, Іван Романченко (Феденко П., 1992, С. 81). Лідери партії В. Винниченко, Микола Порш, Дмитро Антонович після певних вагань підтримали позицію «катеринославців». Більшість лідерів УСДРП вбачала згубність більшовицької політики і знайшла в собі сили відмовитися від неї.

Не менш важливим чинником полівіння поглядів частини лідерів УНР було утворення прорадянських урядів у Німеччині та Угорщині. «Був майже загальний погляд, що почалася світова соціалістична революція, тому й на революцію на Україні дивилися як на “початкову фазу” світової революції» (Мазепа І., 2003. С. 82).

Цим великою мірою пояснюється компромісна внутрішня і зовнішня політика Директорії. У внутрішній політиці на першому етапі діяльності це проявилось головним чином у створенні урізаної форми і повноважень парламенту (Конгресу трудового народу), скасуванні приватної власності на землю і проведенні фактичної націоналізації великих підприємств із встановленням робітничого контролю³. У закордонній політиці невинуватна компромісність також вела до дестабілізації, розвертаючи зовнішньополітичний курс часом у протилежних напрямках — від Антанти до більшовиків і навпаки.

Така невизначеність роз'єднувала політичні сили, утворюючи «праву» та «ліву» опозиції. Не минули ці процеси й армію. Вже наприкінці січня групи Матвія Григорієва і Зеленого (Данила Терпила) перейшли до більшовиків, а Запорозька група Петра Болбочана шукала контактів з Антоном Денікіним.

Відсутність спільної ідеології стала на заваді виробленню чіткої програми подальшої діяльності. За свідченням І. Мазепа, «на державній нараді у Києві, що відбулася за кілька днів до Трудового Конгресу, панували хаос думок і повна безнадійність. Розійшлися з рішенням: “хай буде все по-старому”, тобто без плану і без системи» (Мазепа І., 1992. С. 17).

Українські політики відчутно програвали популізмові російського більшовизму,

³ Державний архів Львівської області (далі — ДАЛО). Ф. 257. Оп. 2. Спр. 1389а. Арк. 3.

заснованого на простих радикальних рішеннях. У суспільстві зростали «радянські настрої». Через більшовицьке вторгнення настала фізична неспроможність продовжувати започаткований Конгресом трудового народу парламентський процес. Вже наприкінці січня 1919 р. Директорія отримала нові повноваження від Трудового конгресу і нового, з огляду на об'єднання українських земель, шостого члена (ним став президент ЗОУНР Євген Петрушевич). Ця кадрова зміна відчутно посилила вплив правих партій у Директорії. Велика коаліція, що складалася з багатьох політичних партій, почала розпадатися. Найбільший розлад стався в соціалістичних партіях. «Або з більшовиками проти Антанти, або з Антантою проти більшовиків — так дивилися на ситуацію українські соціалісти. Оскільки порозуміння з більшовиками відкидалося насамперед з вини самих більшовиків, які виразно йшли на знищення української влади, іншого виходу не залишалося, як використати всі можливості для порозуміння з Антантою» (Мазепа І., 1992. С. 17). Неспроможність соціалістів, що були при владі, досягти перемир'я з більшовиками, а також вимоги представників Антанти змусили піти у відставку голів Директорії В. Винниченка та уряду — Володимира Чехівського. С. Петлюра вийшов зі складу УСДРП і сформував правий кабінет на чолі із Сергієм Остапенком.

Суспільство не завжди встигало за політичними змінами. Так, газета «Республіка» 23 лютого 1919 р. писала: «В складі Директорії зайшли персональні зміни такого характеру: Винниченко вийшов зі складу і виїхав на соціалістичну конференцію, а натомість увійшов Коновалець». Цей часопис наголошує і на тому, що в уряді «домінуючу роль грають» соціалісти-федералісти і соціалісти-самостійники. «Партії (УСДРП та УПСР. — Авт.) постановили не саботувати уряду, а допомагати всіма засобами здійсненню самостійності»⁴. Інформація про входження Євгена Коновальця до Директорії не відповідає дійсності, проте яскраво ілюструвала прагнення частини суспільства до «твердої руки», яка мала б навести лад в УНР.

Період з 9 лютого до 9 травня 1919 р. був характерний не тільки тим, що посада голови Директорії була вакантною, а й тим, що в цей час посилілись намагання правих сил обмежити вплив С. Петлюри на керівництво державою і військом. Було прийнято рішення про головування на засіданнях Директорії всіх її членів по черзі та впровадження в армії посади наказного отамана, який мав здійснювати безпосередній провід військ. Цікавою є роль Є. Петрушевича, який практично до кінця весни не брав прямої

участі у роботі Директорії через відновлення бойових дій з Польщею. Заручившись допомогою О. Андрієвського, який з прихильника С. Петлюри згодом став його запеклим супротивником, а також деяких військових та членів уряду, Є. Петрушевич прагне стати якщо не диктатором всієї України, то хоч привести до влади на Наддніпрянщині свого союзника. На підтвердження цих намірів свідчать збройні виступи проти Головного отамана в Рівному — отамана Володимира Оскілка і в Проскуріві — отамана П. Болбочана. На думку П. Христюка, В. Оскілко справді був пов'язаний з Є. Петрушевичем та О. Андрієвським. Про це свідчать телеграми заколотника згаданим членам Директорії, надіслані ним одразу після початку виступу до Галичини: «Все хвала Богові йде успішно». В одній із телеграм В. Оскілко висловлював бажання, щоб Є. Петрушевич швидше «обняв пост президента з'єдиненої України» (Христюк П., 1921. С. 126). Аргументував він своє прохання тим, що «уряд Наддніпрянської України усунутий за зрадницьку діяльність, яка довела наш край до загибелі. Прохаю негайно прибути до Рівного»⁵.

Наявність змовницьких мотивів у збройному виступі П. Болбочана, на перший погляд, також очевидна. Ця подія сталася в один день — 9 червня — із проголошенням Є. Петрушевича диктатором Східної Галичини. П. Болбочан також належав до правих, певною мірою прогетьманських кіл. Ще одним підтвердженням цього факту є слова Панаса Феденка про те, що «на суді П. Болбочан признався, що він був зняряддям політичного блоку самостійників та хліборобів, якому співчували також так звані народні республіканці» (Феденко П., 1992. С. 94). Прихильники Болбочана стверджують, що суду над полковником не було взагалі. На думку інспектора Запорозького корпусу отамана Гавришка, «цю подію зробили державним переворотом»⁶.

Події з П. Болбочаном показують серйозність і глибину протистояння політичних сил в УНР. Однак, варто зауважити, що цей крок на певний час зупинив спроби військових втручатися у державні справи.

В'ячеслав Липинський, вже після страти П. Болбочана, на знак протесту подав у відставку з поста посла УНР в Австрії. У звіті міністрові закордонних справ А. Лівичькому він пише про безглуздість обвинувачення страченого. Якщо був заколот правих сил, то «чому заарештували тільки Болбочана, а не всіх»? Він виступив проти «безупинного терору (щодо. — Авт.)

⁵ ДАЛО. Ф. 257. Оп. 2. Спр. 1389а. Арк. 1.

⁶ Центральний державний історичний архів у м. Львові (далі — ЦДІА у м. Львові). Ф. 760. Оп. 1. Спр. 32. Арк. 20.

⁷ ЦДІА у м. Львові. Ф. 760. Оп. 1. Спр. 32. Арк. 21.

опозиційних партій» та за забезпечення реальних політичних прав «від гетьманців до лівих с.-д. включно — тільки тоді появиться спільний ґрунт для співробітництва всіх чесних людей України, тоді врешті буде знайдений може той межиклясовий компроміс, та середня, національна державотворча лінія, без котрої оце два роки б'ємось ми як риба об льод...»⁸.

Обидва заколоти закінчились невдало для безпосередніх учасників та їхніх керівників, чим лише зміцнили становище Директорії.

На цей час стало зрозуміло, що політика цілковитої орієнтації на Антанту себе не виправдала. Не виправдав надій і правий уряд С. Остапенка. Тому 16 березня 1919 р. УСДРП, УСДРП (незалежні) та УПСР, що були фактично усунуті від участі в діяльності уряду, уклали спільний договір та звернулися до Директорії із заявою. В ній пропонувалося створити соціалістичний уряд, припинити переговори з Антантою, шукати союзників у антибільшовицьких колах, розпочати переговори з більшовиками для демонстрації їх окупаційних намірів (Мазепа І., 1992. С. 23). С. Петлюра з огляду на умови зовнішні (незавершені переговори з Антантою) та внутрішні (відступ до кордонів з антисоціалістично налаштованою Галичиною) ігнорував цю заяву.

Однак ситуація продовжувала ускладнюватися. Успішний більшовицький наступ породжував радянофільські настрої. Уряд С. Остапенка майже повністю втратив контроль над ситуацією, так і не досягнувши порозуміння з Антантою. Члени Директорії та уряду (частково через фактичну втрату лінії фронту, почасти через розбіжність політичних поглядів) знаходилися в різних місцях: у Станіславі, Рівному та Кам'янці-Подільському. У Кам'янці також перебували М. Грушевський, Всеволод Голубович, В. Чехівський, І. Мазепа та інші «відставні» українські політики, які вирішили вплинути на політичні процеси і змусити Директорію рахуватися з їхнім баченням виходу із патової ситуації.

У розвиток вищезгаданих подій, 22 березня у Кам'янці-Подільському було утворено Комітет охорони республіки (КОР) під головуванням В. Чехівського. У відозві Комітету декларувалося, що КОР сформовано з метою тимчасового представництва центральної влади республіки для боротьби з можливими заворушеннями і дезорганізацією державного апарату. Першими практичними кроками Комітету були призначення комісарів до всіх міністерств і взяття під свій контроль війська, що перебувало в місті.

З огляду на необхідність захисту УНР від російського більшовизму визначалося за необхідне замість Директорії утворити Раду Республіки із 9 осіб. Цей тимчасовий орган мав

складатися із рівного представництва згаданих партій і в разі потреби міг залишати за собою назву «Директорія»⁹. Відозва КОРу відрізнялася від заяви соціалістичних партій (16 березня) тим, що в ній декларувалося трансформування УНР в УСРР (Лозовий В., 1993. С. 49).

Цей документ проголошував усунення демократичної республіки і закликав до «радянської форми» державності України. Якщо есери йшли на це відповідно до своїх програмових положень, то есдеки — з тактичних міркувань, через привабливість більшовицьких гасел на даному етапі. У разі успіху останні вбачали можливість поступового реформування радянської влади в демократичну республіку через загальне виборче право. Така інфантильна логіка демонструє ілюзорні прагнення частини українських політиків до реформування більшовицької влади.

Першочерговими завданнями Ради Республіки було звільнення території УНР від російських більшовиків, проведення адміністративно-територіальної реформи, утворення Рад селянсько-робітничих депутатів і, нарешті, скликання Конгресу Рад. Виконавча влада покладалася на Раду народних уповноважених, військова — на Головну військову раду з правами Верховного Головнокомандування. Політика згаданих партій мала базуватися на зміцненні самостійності України, трудовому принципі та переході від капіталізму до соціалізму. Всі ці заходи мали набувати чинності і в ЗОУНР (Мазепа І., 1992. С. 23).

Екстремальність ситуації, що покликала до утворення КОРу, привернула до нього дуже різних політиків. Та якщо І. Мазепа вважав, що комітет ставить собі за мету ще раз вплинути на Директорію та відмовитися від орієнтації на Антанту (Мазепа І., 2003. С. 123), то П. Христюк був переконаний, що в разі відмови Директорії КОР повинен брати владу в свої руки (Христюк П., 1921. С. 113).

Члени Директорії Є. Петрушевич, О. Андрієвський та інші прихильники правої орієнтації збирали сили для ліквідації самозваного Комітету. За наказом П. Андрієвського, до Кам'янця було направлено військову частину на чолі з отаманом Хомодовським, який став військовим комендантом міста. 28 березня, вже після саморозпуску КОРу, Хомодовський заарештував членів Комітету і найбільш активних есерівських діячів.

Однак цей конфлікт за наказом С. Петлюри було залагоджено посередництвом Федора Швеця та А. Макаренка. Тоді ж, наприкінці березня, голова Директорії оголосив про утворення нового кабінету. Представники соціал-демократів та есерів виїхали до Рівного для консультацій з Директорією щодо його складу. Тому вже

⁸ Там само.

⁹ Там само. Арк. 1.

9 квітня на основі есдеківсько-есерівської коаліції постав уряд Бориса Мартоса. За деякими даними, Є. Петрушевич, П. Андрієвський та Ф. Швець взагалі нічого не знали про зміну уряду. Тільки пізніше Ф. Швець погодився з С. Петлюрою і підтримав його рішення¹⁰.

Віднайти спільний знаменник партіями, які ще два місяці тому займали досить різні позиції з головних питань внутрішньої та зовнішньої політики, було необхідною умовою подолання кризи в УНР.

Програмою уряду стала проголошена 12 квітня урядова декларація. У ній наголошувалося на прагненні УНР до замирення з ворожими силами — «польським панством» і російським «комуністичним більшовицьким військом» за умови невтручання їх у внутрішні справи республіки. Акцент тепер робився на зміцненні своєї армії та союзи із «селянами і робітниками, поставшими по той бік фронту»¹¹. Вперше з часу появи Директорії український уряд робив ставку на власні сили. Окрім того, «всякі переговори з чужими державами Народне Правительство заключатиме тільки на основі визначення ними самостійної України і невтручання в наші внутрішні справи»¹².

У внутрішній політиці новий уряд прагнув до зміцнення демократичного ладу. Тут простежувалося чітко виражене намагання організувати на місцях робітничо-селянські трудові ради «для контролю над діяльністю місцевих властей»¹³. Це було значною поступкою есерам і незалежним еседам з боку ЦК УСДРП, за якою простежувалася головна мета — створити єдиний внутрішній фронт. Ця ж декларація підтверджувала, що селянам передається без викупу поміщицька земля. Гарантом таких перетворень мала стати держава. За свідченням І. Мазепи, після одного з перших засідань новосформованого уряду С. Петлюра та Б. Мартос дійшли висновку, що це перший український уряд, який обговорює плани своєї роботи (Мазепа І., 1992. С. 28).

Відсутність правових норм, які регулювали б відносини між Директорією і партіями, але водночас глибоке розуміння їх необхідності призвели до укладення джентльменської угоди про розмежування повноважень. Принципово було узгоджено те, що Директорія мала затверджувати закони лише після їх ухвалення урядом, а члени Директорії зобов'язані видавати розпорядження тільки через міністерства. Однак згодом ця домовленість порушувалася.

Визначення негласних «правил гри» цим не обмежилось. Зміна курсу призвела до чергової

угоди щодо зміни складу Директорії. Як стверджує І. Мазепа, «згідно з Рівненською умовою Директорія мала надалі складатися із Петлюри, Макаренка і по одному представникові від Галичини і партій с.-д. і с.-р.» (Мазепа І., 1992. С. 28).

Потреба у зміні персонального складу Директорії виникла майже від самого початку діяльності цього органу. Відсутність серед членів Директорії політичної єдності щодо методів подальшого розвитку УНР не була таємницею ні для армії, ні для населення. З огляду на постійні екстремальні умови діяльності вищих органів влади УНР факт затвердження кандидатур Трудовим конгресом мало брався до уваги. «В різні моменти есери до складу Директорії висували кандидатури Аркадія Степаненка і Дмитра Одрини, а с.-д. — Д. Антоновича, Андрія Ливицького та ін. Але до конкретних рішень ні разу не доходило. Кандидати були або невідповідні, або потрібні для праці в уряді, або деякі з них знаходилися за кордоном і не було надії на скорий поворот їх на Україну» (Мазепа І., 1992. С. 29). Окрім цього, С. Петлюрі потрібно було зберегти своє керівне становище в армії та державі. А з появою нових людей ситуація могла б вийти з-під контролю Головного Отамана.

Зміцнив становище С. Петлюри вихід зі складу Директорії П. Андрієвського та Є. Петрушевича у травні-червні 1919 р. Під різними приводами, але через ті ж самі причини — прихід до влади соціалістичних партій, зміну політичного курсу та неспроможність вплинути на нього — ці державні діячі переходять до табору опозиції. Формальний привід П. Андрієвського — незгода з методами С. Петлюри щодо призначення нового уряду. П. Андрієвський звинуватив уряд у некомпетентності та корумпованості окремих його членів. Відмову від праці в уряді деяких колишніх урядовців — державного секретаря М. Корчинського та «державного контролера» Дмитра Симоніва — він пояснює якраз цим фактором¹⁴. 22 квітня Д. Симонів у заяві до Директорії про відставку звинуватив міністра земельних справ Олександра Ковалевського у розтраті 5 млн карбованців, а в. о. міністра військових справ Григорія Сиротенка — у дилетантстві¹⁵. П. Андрієвський дорікав С. Петлюрі за одноосібне рішення, яким той призначив лівий уряд за згодою одного лише А. Макаренка¹⁶. Також П. Андрієвський дорікає С. Петлюрі просоціалістичною орієнтацією і нехтуванням правовими нормами в державному житті¹⁷.

¹⁰ ЦДАВО України. Ф. 1429. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 33.

¹¹ Там само. Арк. 10.

¹² Там само.

¹³ Там само. Арк. 10–10 зв.

¹⁴ Там само. Арк. 33.

¹⁵ Там само. Арк. 8 зв.

¹⁶ Там само. Арк. 33.

¹⁷ Там само. Арк. 33–34.

Вказуючи на протиправні дії С. Петлюри, він говорить про каральні органи Директорії та осіб, які є безпосередніми порушниками прав людини. «Першим кроком кабінету Мартоса було утворення чрезвычайки на чолі з товаришем Міністра Нянчуром, котра негайно перекинулася із Рівного на Галичину, щоб там ловити українську інтелігенцію, котра не співчуває урядові... При Вашому (С. Петлюри. — *Авт.*) штабі була і є чрезвычайка на чолі з Чеботарьовим, котра Вашим іменем творить розправу над неповинними людьми»¹⁸. Як приклад наводяться факти арешту С. Остапенка, К. Мацієвича, М. Шаповала та ін.

Однак чи не найбільшим злочином П. Андрієвський вважає обшук власного помешкання, замовчуючи свою участь в антидержавних діях. У згаданому листі П. Андрієвський оцінює дії Директорії як «маленький державний переворот» і виступає проти того, що хтось, окрім Трудового конгресу, може позбавити його прав члена Директорії. «Мене не послухали, Кабінет Мартоса створили виключно з есерів та есдеків, та ще й самих невдалих, це примусило мене де-факто не брати участі в роботі Директорії, бо не міг я підписуватись і відповідати за те, співтворцем чого я не був»¹⁹.

Це зізнання було вдало використане керівництвом УНР. 13 травня 1919 р. постановою Директорії за підписами С. Петлюри, Ф. Швеця та А. Макаренка було ухвалено вважати П. Андрієвського «вибувшим» з її складу²⁰. На думку Андрія Яковліва, яку він висловлює у полеміці з М. Шаповалом, «...Андрієвський відмовився від праці і відповідальності, тим самим він позбавив себе прав і титула, себто вийшов з Директорії. Андрієвський сам по своїй волі odmовився від обов'язків і позбавив себе прав» (Яковлів А., 1964. С. 43). На тому ж засіданні було прийнято постанову про те, що рішення Директорії надалі будуть чинними у разі скріплення їх підписом голови Директорії²¹.

Є. Петрушевич фактично вийшов зі складу Директорії після того, як 9 червня 1919 р. Державним секретаріатом його було проголошено диктатором ЗОУНР. І навіть пізніше, після переходу галицького уряду й армії за Збруч, коли С. Петлюра та Є. Петрушевич знову дійшли порозуміння, останній брав участь у засіданнях Директорії та уряду УНР вже не як член Директорії, а лише як лідер ЗОУНР. Щоправда, стосовно Є. Петрушевича ніхто спеціального рішення не ухвалював, однак і Директорія, і він сам вважали, що його вихід зі складу Директорії

стався 9 червня. Є. Петрушевич остаточно втратив вплив на Директорію 16 листопада 1919 р., коли виїхав із залишками свого уряду з Кам'янець-Подільського до Відня (Огієнко І., 1968. С. 19).

Події, що розгорталися у кам'янецьку добу, призвели до повільної трансформації режиму Директорії. Першим таким кроком були часткові зміни в уряді Б. Мартоса. Передував їм перехід уряду ЗОУНР та УГА на територію, підконтрольну УНР. Сам прихід галичан, незважаючи на його вимушеність, був дуже важливим для Директорії — він зупинив наступ більшовиків і практично подвоїв чисельність армії. Разом з тим він подвоїв і кількість проблем.

Співпраця між урядовими структурами УНР та ЗОУНР розпочалася після проголошення Акту Злуки (особливо під час урядування С. Остапенка). Однак слід розуміти, що це були досить різні інституції. Уряд ЗОУНР репрезентував правий політичний спектр, до якого місцеві соціалісти перебували в опозиції. На Наддніпрянщині все було з точністю до навпаки. Ситуація ускладнювалася ще й тому, що Директорія не визнавала диктаторство Є. Петрушевича. Для співпраці із Західною областю було утворено спеціальне міністерство на чолі із Семеном Вітиком. Цей політичний діяч, лідер галицьких соціал-демократів, мав більший авторитет на Наддніпрянщині, де він фактично виконував обов'язки голови Трудового конгресу, ніж на Галичині. Згідно з прийнятим законом, через це міністерство мали здійснюватися всі урядові контакти із ЗОУНР.

На практиці все складалося інакше. Промовистим є прецедент, який стався ще навесні 1919 р. На засіданні уряду УНР 28 березня голова Ради державних секретарів Ізидір Голубович на достатньо високих тонах небезпідставно звинуватив деяких урядовців УНР у недостовірній інформації про діяльність і становище уряду ЗОУНР.

Не названі ним високопоставлені наддніпрянські чиновники говорили про можливий арешт державних секретарів і заміну їх більш лояльними²² (малися на увазі соціалісти. — *Авт.*). Цей факт серйозно зашкодив роботі Державного секретаріату як у моральному плані, так і в практичному: було зірвано переговори про постачання УГА з однією із європейських компаній.

Однак не враховувати реальні політичні та військові сили об'єднаних правих стало неможливо. Після прийняття Директорією умов лівих — створення трудових рад — праві чинили тиск на уряд з вимогою їх ліквідації. Консультації Б. Мартоса як з правими, так і з лівими до конкретних результатів не привели. Есери не йшли на проголошення загального виборчого права, а представники ЗОУНР і опозиція, яка об'єдналася в Український національно-демократичний союз,

¹⁸ ЦДАВО України. Ф. 1429. Арк. 34.

¹⁹ ЦДАВО України. Ф. 3809. Оп. 2. Спр. 9. Арк. 33.

²⁰ Постанова Директорії УНР. *Вістник державних законів УНР*. 1919. Вип. 29. С. 3.

²¹ ЦДАВО України. ф. 3696. Оп. 2. Спр. 405. Арк. 136.

²² ЦДІА у м. Львові. Ф. 368. Оп. 1. Спр. 97. Арк. 1–2.

критикували уряд за непоступливість. Окрім того, існувала можливість нової спроби правого перевороту. «Уперто кружляли слухи, що на пропозицію декого з наших правих Петрушевич мав зробити державний переворот. На одному із засідань ради міністрів прем'єр Мартос напівжартом радив міністрам не ночувати дома» (Мазепа І., 1992. С. 47). За таких умов есдеки поставили есерам ультиматум — погодитися на «принцип парламентаризму» і дати згоду на введення представників правих партій до уряду. Есери погодилися.

Паралельно з політичною опозицією і майже з ідентичними вимогами виступили українські земці. Вони вимагали «реконструкції уряду...суто демократичними колами», уряд мав «відкинути всякі радикально-большевицькі лозунги» і «скликати парламент на основі загального виборчого права», «необхідності самого тісного контакту в роботі представників влади обох частин України»²³.

Усі ці виступи спонукали уряд внести зміни до рівненської платформи і проголосити Декларацією від 12 серпня 1919 р. намір скликати парламент та об'єднати всі демократичні сили: «Правительство виробляє проекти законів про вибори в Парламент з правом Установчих Зборів і про утворення реформованих органів управління (самоврядування) на місцях на основі всенароднього, безпосереднього, таємного, рівного й пропорціонального виборчого права» (Мазепа І., 2003. С. 242). Однак ухвалення цього надважливого документа не усунуло усіх причин урядової кризи. Несприйняття багатьма політичними силами Б. Мартоса на посту прем'єра, підсилене конфліктом уряду з Директорією, призвело до його відставки²⁴.

Зважаючи на невдоволення Б. Мартосом і правих, і есерів, 27 серпня його замінив І. Мазепа. Разом з тим до уряду був запрошений і Іван Огієнко (Іванис В., 1991. С. 112–113), що само по собі на певний час також покращило взаємини наддніпрянців і наддністрянців. Урядова Декларація засвідчила кардинальну зміну політики: відхід від «трудового принципу» (різновиду більшовизму) до загального виборчого права. Цей крок часто не береться до уваги дослідниками, але він засвідчує зміну ціннісних орієнтирів, які сповідувала демократична Європа. Це важливе положення обстоювалося урядами УНР і у 1919–1920 рр., і на еміграції.

Однак дуалізм влади тривав і надалі, ставши одним з чинників листопадової катастрофи 1919 р. Опинившись перед проблемою втрати держави і території, керівництво УНР дійшло висновку про доцільність перебування членів

Директорії Ф. Швеця та А. Макаренка за кордоном. Їм надавалися формально широкі повноваження: брати участь у міжнародних урядових конференціях, стверджувати всі військові й економічні угоди, укладені посадовими особами УНР в межах своїх повноважень, контролювати діяльність усіх урядових інституцій та окремих осіб, які перебувають за кордоном за дорученням уряду. Однак фактично це була добровільна відставка.

У документі також зазначалося, що «у випадку припинення фізичного існування Верховного уряду УНР на території України, вживати всіх заходів для збереження державного майна і коштів УНР за кордоном, для чого заключати і підписувати відповідні акти від імені УНР»²⁵. Постанову підписали голова Директорії С. Петлюра, голова уряду І. Мазепа та державний секретар Леонтій Шрамченко 15 листопада 1919 р.

Того ж дня було прийнято іншу постанову Директорії, яка робила С. Петлюру одноосібним лідером УНР: «На час відсутности на території Української Народної Республіки членів Директорії А. Макаренка і Ф. Швеця Верховне Керування Справами Республіки покладається на Голову Директорії п. Головного Отамана Симона Васильовича Петлюру, який іменем Директорії затверджує всі закони та постанови, ухвалені Радою Народних Міністрів»²⁶.

На думку А. Яковліва, «постановою 15 листопада 1919 року Директорія оформила порядок законодавства, який не був означений Трудовим Конгресом (в арт. 3-му закону 28 січня було сказано лише, що Директорія має... “видавати закони”), але який було встановлено *via facti*, а саме: закони й постанови виготовляла й ухвалювала Рада Нар[одних] Міністрів, а затверджувала іменем У.Н.Р. Директорія» (Яковлів А., 1964. С. 45–46). Таким чином, цим документом Директорія розвинула і удосконалила механізм ухвалення законів у Республіці.

Згадана постанова і далі удосконалювала закон Трудового Конгресу, частково передбачаючи механізм заміщення вищої державної посади у країні. У постанові йшлося про те, що на випадок смерті голови Директорії його обов'язки повинні виконувати інші члени Директорії до обрання «представництва від українського народу»²⁷.

1919 р. завершився для української влади втрачено практично усієї території, ліквідацією ЗОУНР, значної частини армії та підготовкою контрверсійного союзу з Польщею, який ще на рік продовжив збройну боротьбу за самостійну УНР. С. Петлюра згодом також писав про

²³ Відбулася нарада земства. *Україна*. 1919. 13 серпня.

²⁴ Димісія Голови Ради Народніх Міністрів. *Україна*. 1919. 16 серпня.

²⁵ ЦДАВО України. Ф. 1429. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 45.

²⁶ Там само.

²⁷ Там само.

своє бачення української визвольної боротьби, зокрема періоду Директорії. «Я прийшов до керуючої ролі в проводі української політики пізно, тоді, коли не можна було направити пороблених іншими блудів і недоглядів... Для мене, як для реального політика, який базує свою діяльність на підрахункові дійсних сил, як своїх, так і ворожих, було вже ясно в кінці 1918 року, що ми свою справу на деякий час програли» (Петлюра С., 1993. С. 329).

Отже, головним завданням Директорії при її створенні були демонтаж гетьманського режиму та встановлення республіканської форми устрою. Директорії вдалося перевиконати початковий план — вона легітимізувала свою владу і стала головною державною інституцією. Разом з тим політична практика показала неефективність цього колективного державного органу і вже з листопада 1919 р. Директорію репрезентував лише її голова — С. Петлюра.

Представницький законодавчий орган був відсутній, а голова Директорії фактично виконував функції авторитарного лідера: його повноваження зростали із зменшенням кількісного складу Директорії. Феномен С. Петлюри полягає в тому, що він ступив на найвищий щабель державної ієрархії УНР, не прагнучи диктаторських повноважень.

Система державного правління Директорії трансформувалася із соціалістичних «трудових рад» в авторитарне правління з ознаками перетворення його в президентську республіку. Попри задекларованість «трудового принципу» чи принципу загального виборчого права визначальними завжди залишалися авторитарні методи правління. Постійні запобіжні заходи і дії диктували відповідні воєнному часу методи державного правління Директорії і не давали можливості створити сталу, задекларовану в програмних документах систему.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

- Верстюк В. Симон Петлюра і Директорія. *Сучасність*. 1997. Ч. 6. С. 55–64.
- Виниченко В. Відродження нації. Київ: Політвидав України, 1990. Ч. III. 537 с.
- Гай-Нижник П. Утворення Директорії УНР та формування її військових підрозділів під час антигетьманського заколоту (листопад–грудень 1918 р.). *Гілея: науковий вісник*, 2020. № 5 (156). С. 12–33.
- Іванис В. Симон Петлюра — Президент України. Дрогобич: Бескид, 1991. 256 с.
- Лихолат А.В. Разгром буржуазно-националистической Директории на Украине. Москва: Госполитиздат, 1949. 216 с.
- Лихолат А.В. Разгром националистической контрреволюции на Украине в 1917–1922 гг. Москва: Госполитиздат, 1954. 656 с.
- Ллойд Джордж Д. Правда о мирных договорах: в 2 т. / пер с англ.; вступ. ст. [с. 5–23] и послесл. А.Д. Никонова. Москва, 1957. Т. 1. 658 с.
- Лозовий В.С. Кам'янецька доба Директорії Української Народної Республіки: дис. канд. іст. наук / Інститут історії України НАНУ. Київ, 1998. 192 с.
- Лозовий В. Комітет Охорони Республіки. *Матеріали 6-ї Всеукр. наук. конфер. з історії краєзнавства*. Луцьк, 1993. 49–50 с.
- Мазепа І. Творена держава (Боротьба 1919 р.). *Збірник пам'яті Симона Петлюри*. Київ: МП Фенікс, 1992. С. 16–76.
- Мазепа І. Україна в огні та бурі революції / передмова та коментарі В. Яблонського. Київ: Темпора, 2003. 608 с.
- Мусяненко В.В. На защите завоеваний Великого Октября: Компартия Украины во главе борьбы трудящихся за установление Советской власти и защиту ее завоеваний (окт. 1917 г. — 1920 г.). Киев, 1986. 268 с.
- Огієнко І. Рятуння України. На тяжкій службі своєму народові. Вінніпег: Волинь, 1968. 94 с.
- Петлюра С. Лист до Ю. Гуменюка. *Симон Петлюра. Статті*. Київ: Дніпро, 1993. 325–331 с.
- Рибалка І.К. Розгром буржуазно-націоналістичної директорії на Україні. Харків: ХДУ, 1962. 187 с.
- Солдатенко В.Ф. Українська революція: концепція та історіографія (1918–1920 рр.). Київ: Либідь, 1999. 975 с.
- Супруненко М. Україна в період іноземної воєнної інтервенції і громадянської війни. Київ: Держполітвидав УРСР, 1951. 343 с.
- Феденко П. Повстання нації. *Збірник пам'яті Симона Петлюри*. Київ: МП Фенікс, 1992. С. 75–106.
- Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції 1917–1920 р. Відень, 1921. Т. 3. 160 с.
- Яблонський В. Від влади п'ятьох до диктатури одного. Історико-політичний аналіз Директорії УНР. Київ: Альтерпрес, 2001. 160 с.
- Яблонський В. Директорія УНР: формування засад української державності в 1918–1920 рр.: дис. канд. іст. наук / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 1998. 184 с.

Яковлів А. Основи конституції УНР. Нью-Йорк, 1964. 64 с.
Яневський Д. Політичні системи України 1917–1920 рр. Спроби творення і причини поразки. Київ: Дух і літера, 2003. 767 с.
Яневський Д. Проект «Україна», або Крах Симона Петлюри. Харків: Фоліо, 2010. 315 с.

REFERENCES

- Fedenko, P. (1992). Povstannia natsii [Uprising of the Nation]. *Zbirnyk pamiaty Symona Petliury*, Kyiv: MP Feniks [in Ukrainian].
- Hai-Nyzhnyk, P. (2020). Utvorennia Dyrektorii UNR ta formuvannia yii viiskovykh pidrozdiliv pid chas antyhetmanskoho zakolotu (lystopad-hruden 1918 r.) [Establishment of the UNR Directory and the Formation of Its Military Units during the Anti-Hetmanian Putsch (November-December 1918)]. *Hileia: naukovyi visnyk*, 156 (№5), Kyiv, 12–33 [in Ukrainian].
- Ivanys, V. (1991). Symon Petliura — Prezydent Ukrainy [Simon Petliura — President of Ukraine]. Drohobych: Beskyd [in Ukrainian].
- Khrystiuk, P. (1921). Zamitky i materialy do istorii ukrainskoi revoliutsii 1917–1920 r. [Notes and Materials on the History of the Ukrainian Revolution of 1917–1920]. Vol. 3 [in Ukrainian].
- Lozovyi, V. (1993). Komitet Okhorony Respubliky [Committee for the Protection of the Republic]. *Materialy 6-i Vseukr. nauk. konfer. z istorii kraieznavstva*, Lutsk [in Ukrainian].
- Mazepa, I. (1992). Tvorena derzhava (Borotba 1919 r.) [Created State (Struggle of 1919)]. *Zbirnyk pamiaty Symona Petliury*, Kyiv: MP Feniks [in Ukrainian].
- Mazepa, I. (2003). Ukraina v ohni ta buri revoliutsii. Peredm. ta koment. V. Yablonskoho [Ukraine in the Fire and Storm of the Revolution]. Kyiv: Tempora [in Ukrainian].
- Ohienko, I. (1968). Riatuvannia Ukrainy. Na tiazhkii sluzhbi svoiemu narodovi [Saving Ukraine. In hard service to his people]. Vinnipeg: Volyn [in Ukrainian].
- Likholat, A. (1949). Razgrom burzhuazno-natsionalisticheskoi Direktorii na Ukraine [The Defeat of the Bourgeois-Nationalist Directory in Ukraine]. Moscow, Gospolitizdat [in Russian].
- Likholat, A. (1954). Razgrom natsionalisticheskoi kontrrevoliutsii na Ukraine v 1917–1922 gg. [The Defeat of the Nationalist Counter-Revolution in Ukraine in 1917–1922]. Moscow, Gospolitizdat [in Russian].
- Lloid Dzordzh, D. (1957). Pravda o mirnykh dogovorakh [The Truth About Peace Treaties]. Vol.1, Moscow [in Russian].
- Lozovyi, V. (1997). Ahrarna polityka Dyrektorii UNR [Agrarian Policy of the UPR Directorate]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 2, 68–76 [in Ukrainian].
- Lozovyi, V. (1998). Kamianetska doba Dyrektorii Ukrainiskoi Narodnoi Respubliky [Kamianetska Era of the Directory of the Ukrainian People's Republic]. (*Candidate's thesis*), Kyiv [in Ukrainian].
- Musienko, V. (1986). Na zashchite zavoevanii Velikogo Oktiabria Kompartiiia Ukrainy vo glave borby trudiashchikhsia za ustanovlenie Sovetskoi vlasti i zashchitu ee zavoevanii (okt. 1917 g. — 1920 g.) [On the Defense of the Gains of the Great October Revolution: The Communist Party of Ukraine at the head of the struggle of the working people for the establishment of Soviet power and the defense of its gains (October 1917–1920)]. Kiev [in Russian].
- Petliura, S. (1993). Lyst do Yu. Humeniuka [Letter to Yu. Humeniuk]. *Symon Petliura. Statti*, Kyiv, Dnipro [in Ukrainian].
- Rybalka, I. (1962). Rozghrom burzhuazno-natsionalistychnoi dyrektorii na Ukraini [The Defeat of the Bourgeois-Nationalist Directorate in Ukraine]. Kharkiv: KhDU [in Ukrainian].
- Soldatenko, V. (1999). Ukrainska revoliutsiia: kontseptsiiia ta istoriografia (1918–1920 rr.) [Ukrainian Revolution: Concept and historiography]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
- Suprunenko, M. (1951). Ukraina v period inozemnoi voiennoi interventsii i hromadianskoi viiny [Ukraine during the Period of Foreign Military Intervention and Civil War]. Kyiv: Derzhpolityvydav URSS [in Ukrainian].
- Verstiuk, V. (1997). Symon Petliura i Dyrektoriiia [Simon Petliura and Directory]. *Suchasnist*, 6, 55–64 [in Ukrainian].
- Vynychenko, V. (1990). Vidrozhennia natsii [Renaissance of the Nation]. Vol. 3, Kyiv: Polityvydav Ukrainy [in Ukrainian].
- Yablonskyi, V. (2001). Vid vlady piatiokh do dyktatury odnogo. Istoryko-politychnyi analiz Dyrektorii UNR [From the Rule of Five to the Dictatorship of One. Historical and Political Analysis of the UPR Directory]. Kyiv: Alterpres [in Ukrainian].
- Yablonskyi V.M. (1998). Dyrektoriiia UNR: Formuvannia zasad ukrainskoi derzhavnosti v 1918–1920 rr. [Directory of the National People's Republic of Ukraine: Formation of the foundations of Ukrainian statehood in 1918–1920]. (*Candidate's thesis*), Kyiv [in Ukrainian].

- Yakovliv, A. (1964). *Osnovy konstytutsii UNR* [Fundamentals of the Constitution of the Ukrainian People's Republic]. New-York, Hoverlia [in Ukrainian].
- Yanevskyi, D. (2003). *Politychni systemy Ukrainy 1917–1920 rr. Sproby tvorennia i prychny porazky* [Political Systems of Ukraine 1917–1920. Attempts to Create and Causes of Defeat.]. Kyiv: Dukh i litera [in Ukrainian].
- Yanevskyi, D. (2010). *Proekt «Ukraina», abo Krakh Symona Petliury* [Project «Ukraine», or the Collapse of Simon Petliura]. Kharkiv: Folio [in Ukrainian].

Дата надходження статті до редакції: 05.04.2023 р.



Creative Commons Licenses: Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International
(CC BY-NC-SA 4.0)